

2021.09.21.

Szakmai előírás

Látássérültek Elemi Rehabilitációs
Szolgáltatói számára

*Mentálhigiénés szakemberek,
viselkedéselemző szakemberek és
okleveles pszichológusok
tevékenységére vonatkozóan*

Érvénybelépés dátuma: 2021.10.01.

A Nemzeti Szociálpolitikai Intézet Elemi Rehabilitációs Módszertani Központjának (ERMK) szakmai ajánlása a mentálhigiénés szakemberek, viselkedéselemző szakemberek és okleveles pszichológusok tevékenységére vonatkozóan

A MENTÁLHIGIÉNÉ FOGALMA

A mentálhigiéné, vagyis a lelki egészség fogalma a kiegyensúlyozott, egészséges lelki élet megteremtésére irányuló tevékenységek gyűjtőneve. Konkrét definíció nehezen adható, mivel nagyon sok összetevőből áll. Röviden a testi, szellemi, lelki és szociális jóllét egyensúlyának kialakítására való törekvésként határozhatjuk meg. Olyan szemléletmódot és gyakorlatot testesít meg, amely a lelki egészség kifejlesztésére, megóvására és fenntartására összpontosít, ahelyett, hogy a betegségből, hiányokból indulna ki (a kezdetben orvosi fogalomként indult mentálhigiéné a '80-as, '90-es évekre már átesett a szemléletváltáson).

A mentálhigiéné feladata a lelki egészség elősegítése és megőrzése, illetve azon ismeretek és intézkedések felhasználása, melyek arra irányulnak, hogy megelőzzék a lelki zavarokat, és javítsák a személy pszichológiai beilleszkedését a társadalomba, illetve képességeit a harmonikus szociális kapcsolatok kialakítására.

A MENTÁLHIGIÉNÉ SZEREPE AZ ELEMI REHABILITÁCIÓBAN

A komplex rehabilitáció az egészségügyi, mentálhigiénés, képzési, szociális és foglalkoztatási rendszerekben megvalósuló folyamat, amelynek célja a fogyatékos ember képességeinek fejlesztése, szinten tartása, a társadalmi életben való részvételének elősegítése. Fontos, hogy a rehabilitációs szolgáltatások összehangoltak és szükségletorientáltak legyenek, valamint az érintett személy egyetértésével, tevékeny közreműködésével valósuljanak meg.

A mentálhigiénés rehabilitáció segítségével a látássérült személy – nehézségek, zavarok, terhelések, sőt olykor szomatikus betegségek és fenyegetettség közepette is – megtalálja helyét a társadalomban, és megfelelően tudja kezelni azokat a nehézségeket és változásokat, melyeknek ki van téve.

A mentálhigiénés rehabilitáción belül a mentálhigiénés szakember, viselkedéselemző szakember (továbbiakban viselkedéselemző) és az okleveles pszichológus (továbbiakban pszichológus) kompetenciaköre részben mutat csak átfedést. A mentálhigiénés rehabilitáció részleteit a mentálhigiénés szakember, a viselkedéselemző és a pszichológus szakmai kompetenciái, a kliens igényei és lehetőségei együttesen határozzák meg. A rehabilitációs folyamat során a fentiekben említett szakemberek mind a kliens, mind a többi szakember számára valamilyen formában elérhető kell, hogy legyen a rehabilitációs munka támogatása érdekében.

A látásvesztés olyan komplex bio-pszicho-szociális történés, melyet az egész életre szóló testi, lelki, egzisztenciális veszteség élménye jellemez: a teljes személyiségre, az életvezetés minden területére kiható, hosszú távú következményekkel járó krízishelyzetről beszélhetünk.

Ha a látássérült személy képtelen megküzdeni a helyzettel, tünetei súlyosabbá és tartóssá válnak: előfordulhat, hogy a látássérült kliens támogatása meghaladja a mentálhigiénés szakember, a viselkedéselemző vagy a pszichológus kompetenciáját, és klinikai szakpszichológusi vagy pszichiátriai segítségnyújtás is szükséges lehet. Súlyosabb esetben szorongáscsökkentők, antidepresszánsok használata is indokolt, melyek elrendelése a pszichiáter szakorvos kompetenciája. Olyan pszichiátert érdemes keresni, aki ismeri a látásvesztés traumájának pszichés és viselkedéses szintű következményeit.

A mentálhigiénés szolgáltatás egyéni és csoportos formában is történhet, melyet ideális esetben nem csak a kliens, hanem a hozzátartozója is igénybe vehet:

- Az egyéni formában létrejövő segítő kapcsolat olyan védett, biztonságosan megteremtett közegben jön létre, amely során a kliens pozitív személyiségfejlődésen mehet keresztül, és végül meglelheti magában az erőforrásait. A folyamat eredményeképpen a látássérült kliens önértékelése realisabbá válhat, elfogadóbb lesz saját maga és mások felé egyaránt, stressz- és konfliktushelyzetben pedig a megküzdési stratégiái bővíthetnek.
- Csoportok esetében a célkitűzések mentén beszélhetünk nyílt és zárt csoportról. Nyílt csoportban a kliensek közül bárki, a csoport elindulása után is csatlakozhat, a zárt csoportba a kezdő csoporttagokhoz új kliens már nem léphet be. A csoport célja lehet: sorstársi közösségen alapuló önsegítő csoport vagy klub, csoportos készségfejlesztő tréning vagy terápiás jellegű csoport (ez utóbbi pszichológusi, jó esetben módszerspecifikus képzettségen alapuló kompetencia).

A mentálhigiénés szakember kompetenciái

A mentálhigiénés szakember ott tevékenykedik, ahol megjelenik a probléma, felismer és korrekciót ad. Nem tévesztendő össze a pszichológus feladataival, de előkészítheti, illetve kiegészítheti azokat.

Alapvető kompetenciák

- Mentálhigiénés segítő kapcsolat kialakítása és fenntartása
- Lelki egészségvédő és személyiség-erősítő beavatkozások kezdeményezése és kivitelezése
- Egészségnevelés, a mentálhigiénés kultúra terjesztése (ismeretterjesztés)
- Pszichoszociális kompetenciák

Ismeretei

- A lelki egészséggel kapcsolatos interdiszciplináris elméleti és gyakorlati ismeretek
- Mentálhigiénés szemlélet, mely humán értékközpontú, innovatív együttműködést és társadalmi integrációt elősegítő változásra orientált, összefüggésekre, rendszerek kapcsolódására centrált
- Cselekvésorientált, folyamatokban gondolkodó, optimális működési módokat preferáló intervenciós készségek és ismeretek
- Eredményorientált kommunikáció, intervenciós készségek és ismeretek

- A lelki egészség megtartásáért, fejlesztéséért megszerzett aktív cselekvőképességet, felelősségvállalást facilitáló, komplex, alkalmazott multidiszciplináris elméleti ismeretanyag
- Aktív és proaktivizáló szemlélet és működésmód
- Rendszerszemléletű, hálózatos beavatkozási, támogatói, fejlesztői, tanácsadói készségek és elmélet tudatos használata
- A kliensek proaktív összekapcsolódásának elősegítése a rendelkezésre álló külső és belső forrásrendszerekkel

Személyes adottságok, készségek

- Önmaga és mások működésének szakmai reflexiója, holisztikus, rendszerszemléletű viszonyulással
- Preventív szemléletű problémakezelés, mely a mentálhigiénében a lelki egészséget meghatározó tényezőkre és okokra irányulva éri el egészségfejlesztő hatását
- Saját erőforrás orientáció (empowerment), mely az önsegítésnek, a saját erőforrás felkutatásának, és az érett autonómiának biztosít helyet
- Perspektívaváltási készség
- Kooperációs igény és jártasság, team munkában való hatékony részvétel
- Projektirányítási és projektépítési képesség, feladatorientált gondolkodásmód
- Kommunikációs kultúra és konfliktuskezelő képesség
- Szociális kompetenciák
- Személyes kompetenciák (önkifejező, egészségvédő, identitásvédő képesség, a szuverenitás, önreflexió képessége)

A viselkedéselemző szakember kompetenciái

A viselkedéselemző szakemberek a pszichológia tudomány elméleti alapismereteinek és alapvető módszereinek birtokában – szakmai vezetés mellett – alkalmasak a pszichológia alkalmazott ágaiban feladatok ellátására. A viselkedéselemző szakember olyan készségeket és technikákat alkalmaz alapfokon, amelyek segítségével egyének, csoportok, szervezetek megismerésére és fejlesztésére képes.

Képességek

- Pszichológiai jelenségek értelmezése, a pszichológia tudományának történelmi beágyazottságának ismerete
- Ok-okozati összefüggések meglátása, logikus gondolkodás, összefoglaló elemzések elkészítése
- Az emberi viselkedés differenciált észlelése és a helyzetek hatékony felismerése
- Szakember irányítása mellett egyszerűbb tesztek felvétele és kiértékelése
- Modern prezentációs eszközök alkalmazása és önálló prezentáció tartása különböző szakspecifikus területeken

- Azoknak a feladatoknak az értelmezése, amelyek a szakmai kompetenciájával lefedhetőek, és ennek a hatáskörnek a betartása

Attitűd

- Kooperatív együttműködés, csoportos feladatok megoldása
- Érzékenység és érdeklődés a pszichológiai jelenségek és problémák megfigyelésére
- Hatékony kommunikációs és problémamegoldó készség
- Etikus és humánus viselkedés az emberi kapcsolatokban
- Empátia, tolerancia, rugalmasság, kreativitás
- Reális önismeret, önértékelés, sikerorientáltság
- Egészségmegőrző szemlélet és életvitel

Autonómia és felelősség

- Szakmai és szakmaközi együttműködés
- Szakmai önképzés, valamint a folyamatos személyiségfejlődés és fejlesztés igénye
- Kezdeményezés, önálló és közösségi döntéshozatal
- Egyéni és közösségi felelősségtudat, felelősségvállalás
- Felelősségvállalás az elvégzett munkáért, annak lehetséges következményeiért
- Közösségszervezés módszereinek, ismereteinek tudatos képviselése és más tudományágak eltérő módszertani sajátosságainak elfogadása
- Felelősségvállalás a rábízott csoportok, közösségek fejlesztési tevékenységei területén
- Tudatos és felelős képviselése annak, hogy végzettségével nem lépi át saját kompetenciájának határait, és ezen kívül eső feladatot nem vállal

Az okleveles pszichológus kompetenciái

A pszichológusok a pszichológia tudományterületein megszerzett ismereteik birtokában tájékozottak a pszichológia több ágában, ismerik a pszichológus szakma módszereit és eszközeit, és képesek ezeket az egyének, csoportok vagy szervezetek megismerése és fejlesztése érdekében használni.

A pszichológusok többféle választható specializációt vehetnek fel tanulmányaik során (kognitív pszichológia, munka- és szervezetpszichológia, klinikai és egészségpszichológia, tanácsadás- és iskolapszichológia, fejlődés- és klinikai gyermekpszichológia, interperszonális és interkulturális pszichológia, társadalom- és szervezetpszichológia). A *tudás, képesség, attitűd, autonómia és felelősség* fogalmak szerinti szakmai kompetenciák a fent említett specializációk mentén eltérnek, emiatt ezek részletezése meghaladja a jelen szakmai ajánlás kereteit¹.

¹ Részletesen lásd: https://btk.pte.hu/sites/btk.pte.hu/files/2020-08/kkk_18_2016_emmirend_20190219_tol_0.pdf

Röviden a pszichológiai rehabilitáció célja a kliens saját helyzetének reális felmérésében való segítségnyújtás, és az önbecsülés, én-hatékonyság érzés visszaszerzése, majd az énkép, identitás újraépítése, új jövőkép kialakítása.

A szakmai ajánlás célja szempontjából az alábbi kompetenciák lehetnek relevánsak:

- **Diagnosztika:** beletartozik az interjú, a viselkedés megfigyelése és a pszichológiai tesztek alkalmazása. Okleveles pszichológus önállóan alkalmazhat objektív teljesítmény- és személyiségteszteket, szakpszichológus szakmai felügyeletével projektív teszteket. Hivatalos pszichológus véleményt azonban nem írhat, ez a szakpszichológus feladata.
- **Prevenció:** ide sorolható a megelőzés (elsődleges prevenció), a kialakult problémák okozta ártalmak csökkentése (szekunder prevenció) és a rehabilitáció (harmadlagos prevenció).
- **Edukáció:** pszichológiai jellegű ismeretek átadása betegeknek és hozzátartozóiknak (egészségügy, klinikum területén), felvilágosító jellegű előadások, beszélgetések tartása különféle témákban, kompetenciakörüket nem meghaladó módon.
- **Segítő kapcsolat:** a pszichológusi segítő kapcsolat fejlesztő, gyógyító hatásának felhasználása a látássérült kliensek számára. Ez elsősorban más ellátások mellett, azok hatását fokozva hordozó, kiegészítő, átvezető, felkészítő, támogató funkcióval rendelkező tanácsadás:
 - Elméleti felkészültség: megalapozott tanácsadói tudás
 - Jártasság: speciális – látássérült személyek körében is hatékonyan alkalmazható – elismert módszerben
 - Készségek: a segítő szakember legfontosabb munkaeszköze saját személyisége, így az alábbiak megléte és használata elvárt: empátia, tisztelet, elfogadás, hitelesség, támogató légkör megteremtése, bátorító jelenlét, türelem, látássérüléshez kapcsolódó speciális kommunikációs felkészültség és a személyes fejlődés hangsúlyozni tudása.

Tesztek felvétele

A rehabilitációs pszichológiai tevékenység diagnosztikai jellegű feladatokat is magában hordoz. A vizsgálati szakaszban az első interjú, a pszichológiai anamnézis és esetleg néhány, az adott kliens esetében szükségesnek vélt teszt felvétele történik. Nem ez az egyedüli diagnózis, a pszichológus mellett a teamben dolgozó egyéb szakemberek is elvégzik a maguk „diagnosztikai” munkájukat.

A pszichológus a fentiek alapján jogosult tesztek felvételére, a viselkedéselemző és mentálhigiénés szakember azonban nem alkalmazhatja azokat diagnosztizálásra.

A mentálhigiénés szakember, a viselkedéselemző, a pszichológus és a rehabilitációs team

A mai rehabilitációs paradigma a különféle szolgáltatásokat időben hézagmentes, fogaskerékszerűen egymásba illő, váltakozó súlypontú részfolyamatokként fogja fel, és igyekszik megvalósítani annak érdekében, hogy az éppen szükséges segítség késedelem nélkül, jól összehangoltan érkezzen. (Könczei, 2009) Ennek értelmében a különböző

szakterületek között nincsen sorrend, mert mindegyik egyformán fontos. Tehát a komplex rehabilitáció az érintettek aktív közreműködésére épül annak érdekében, hogy a fogyatékos ember elégedett és lehetőleg teljes értékű tagja lehessen a társadalomnak.

A mentálhigiénés szakember, a viselkedéselemző és a pszichológus részvétele az interdiszciplináris team munkájában a tevékenységük meghatározó eleme; a rehabilitációs team tagjaként aktívan részt vesznek a team munkában, melynek tagjai a következők:

- szakmai vezető,
- klienskoordinátor,
- modulok szerinti szolgáltató szakember a következők közül: elemi rehabilitációs szakember, látássérült szakos gyógypedagógus (tiflopedagógus) és/vagy a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet (NSZI) által indított, elemi rehabilitációs szolgáltatáshoz kapcsolódó, moduláris képzésen részt vett szakember,
- informatika tanár,
- szociális munkás,
- mentálhigiénés szakember, viselkedéselemző, pszichológus.

TÁJÉKOZTATÁS ÉS ÁLLÁSFOGLALÁS

2019. évi CXI. törvény egyes törvényeknek az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésével, valamint a bizonytalan minőségű, tisztázatlan háttérű egészségügyi szolgáltatók tevékenységének visszaszorításával összefüggő módosításáról az úgynevezett „kuruzsló” törvény kapcsán.

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 187. § (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: „aki ellenszolgáltatásért vagy rendszeresen a) az orvosi gyakorlat, b) az egészségügyi szakképesítéshez kötött pszichoterápiás gyakorlat vagy c) a nem-konvencionális gyógyító és természetgyógyászati eljárások körébe tartozó tevékenységet jogosulatlanul fejt ki, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az új törvényi tényállás 2020. február 15-én lépett hatályba.

1997. évi CLIV. törvény 103.§-a szerint a pszichoterápia többféle módszeren alapuló, tudományosan megalapozott, a pszichés és pszichoszomatikus zavarok esetén alkalmazott, egyéni vagy csoportos formában, több, meghatározott időtartamú ülésben történő terápiás eljárás, amelyet a pszichoterápiás eljárások végzésére képesítéssel rendelkező szakorvos vagy klinikai szakpszichológus végezhet önállóan.

Az elemi rehabilitációs szolgáltatóknál alkalmazott mentálhigiénés szakemberek, viselkedéselemzők és pszichológusok tevékenysége nem helyettesít orvosi, egészségügyi és pszichoterápiás ellátást. A szolgáltatás klinikai szakpszichológusa láthat el a 1997. évi CLIV. törvényben meghatározott gyógyító tevékenységet.

A mentálhigiénés szakemberek, viselkedéselemzők és pszichológusok egyéni vagy csoportos konzultáció keretében olyan segítő beszélgetést folytathatnak, mely a mindennapokban felmerülő problémák és konfliktusok önálló és felelősségteljes

megoldásához nyújt segítséget és támogatást a kliensek számára. Ez a segítő kapcsolat azonban sohasem jelent pszichoterápiát.

A mentálhigiénés szakemberek és viselkedéselemzők képezésük és munkájuk révén hozzájárulnak a kliensek lelki egészségvédelméhez, lelki egyensúlyuk megtartásához, társadalmi integrációjukhoz, rehabilitációjukhoz és pszichoeducációjukhoz.

Pszichés problémák esetén a kompetens személy az elemi rehabilitációs szolgáltató által alkalmazott pszichológus, amennyiben a kliens nem igényel pszichoterápiát, pszichoterápiás eljárásokat.

Pszichiátriai zavarok, súlyos krízisállapot, alkohol-vagy droghasználat esetén az elemi rehabilitációs szolgáltatás a látássérült személyt szakellátásba, pszichiátriai/pszichoterápiás rendelésre kell, hogy irányítsa.

DOKUMENTÁCIÓ

A **mentálhigiénés, pszichológiai szolgáltatást végző szakember** az elemi rehabilitáció keretében végzett segítő tevékenységről köteles dokumentációt vezetni, mely az alábbi dokumentumokból áll:

- Kiegészítő mentálhigiénés adatlap: ezt az adatlapot a szakember a felmérés alkalmával tölti ki a rehabilitációs terv elkészítéséhez – a kliens igényei és szükségletei határozzák meg, mely adatok felvétele releváns. A dokumentum a legalapvetőbb adatokat tartalmazza, de tetszés szerint bővíthető. Az adatlap mind kézzel, mind pedig elektronikusan felvehető, mindkét formátum elfogadható. A kinyomtatott vagy kézzel kitöltött adatlap a kliensdokumentáció szerves részét képezi.
- Egyéni Rehabilitációs Terv és Záró értékelés a Rendelet szerint.
- E-LSER rendszer munkanapló felülete: a nyomon-követhetőség érdekében az E-LSER rendszerben, a „Foglalkozás leírása” című rovatban minden esetben fel kell tüntetni az adott foglalkozás rövid tartalmát.

A dokumentációnak minden esetben harmonizálnia kell az előzőekben leírt szakmai alapelvekkel.

ELSZÁMOLHATÓ SZOLGÁLTATÁSI ÓRÁK A PÁLYÁZATI FINANSZÍROZÁS TERHÉRE

Szolgáltatási óra minden esetben a személyes adatfelvételt, szerződéskötést követően számolható el. Az alábbiakban részletezzük, milyen esetekben számolható szolgáltatási óra.

Pszichológiai szolgáltatás egy alkalommal maximum 2 órában számolható el. Kivételt jelen ez alól az előzetesen az ERMK által jóváhagyott csoportos óra, mely alkalmanként maximum 4 szolgáltatási órában engedélyezett. Utóbbi esetben 15-30 perc szünet beiktatása szükséges, ami nem számít bele az elszámolható szolgáltatási órák számába.

Az E-LSER munkanapló felületen telefonos vagy online videó beszélgetéses konzultáció az alábbi esetekben számolható el:

- krízis,
- kliens mozgáskorlátozottsága és/vagy nagy távolság, illetve
- pandémia esetén.

A telefonos, illetve online konzultációk esetén alkalmanként maximum 1 szolgáltatási óra számolható el.

Felhasznált irodalom

Csákvári Judit: *Pszichológiai munka látássérült személyek elemi rehabilitációjában*. In: Dávid–Dr. Gadó–Csákvári (2008): *Látássérült emberek elemi és foglalkozási rehabilitációja. Útmutató látássérült emberek rehabilitációjával foglalkozó szakemberek számára*. Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közalapítvány, Budapest

18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról

2019. évi CXI. törvény egyes törvényeknek az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésével, valamint a bizonytalan minőségű, tisztázatlan háttérű egészségügyi szolgáltatók tevékenységének visszaszorításával összefüggő módosításáról

Jóváhagyta:

Szilaj Zsolt

*pályázati igazgató
módszertani vezető*

1. sz melléklet

KIEGÉSZÍTŐ

MENTÁLHIGIÉNÉS ADATLAP

(MENTÁLHIGIÉNÉS SZOLGÁLTATÁSHOZ)

SZAKEMBER NEVE	FELVÉTEL IDEJE

1. Általános adatok

Név/Szervezetten belüli azonosító	
-----------------------------------	--

2. Előzmények

Volt-e korábban pszichológusnál?	☐	Igen	☐	Nem
Probléma leírása:				
Állt-e korábban pszichiátriai kezelés alatt?	☐	Igen	☐	Nem
Probléma leírása:				
Jelenleg pszichiátriai kezelés alatt áll?	☐	Igen	☐	Nem
Probléma leírása:				
Szed-e pszichiáter által felírt gyógyszert?	☐	Igen	☐	Nem
Milyen gyógyszert szed? ²				
Volt-e valaha öngyilkossági kísérlete? ³				

² Szabadon választható a kitöltése, inkább a klinikusok számára lehet informatív.

³ Szabadon választható a kérdés feltevése.

Egyéb információ és/vagy társuló betegség, ami a rehabilitáció többi moduljára befolyást gyakorolhat	
--	--

3. Pszichés státusz, állapotleírás

Kliens által megfogalmazott probléma (Miben kéri a szakember segítségét?)			
Szakember által megfogalmazott probléma (Szakember szerint a kliensnek milyen támogatásra van szüksége?)			
Szakember véleménye szerint a kliens az általa választott modulok megkezdésére		alkalmas	nem alkalmas
Egyéb, a rehabilitációhoz kapcsolódó megjegyzés			
A felmérést követően a mentálhigiénés támogatás megkezdődik		igen	nem